दीपः सुप्रज्वलितः सर्वं वेश्माभिज्वलयतीति" "षष्ठी स्थाने" [१,१,४९ इति पा० सूत्रे भाष्य उक्तम्। अधिकारशब्देन पारार्थ्यात् परिभाषाप्युच्यते। "कश्चित्परिभाषारूप" इति कैयटः। दीपो यथा प्रभाद्वारा सर्वगृहप्रकाशक एवमेतत्त्वबुद्धिजननद्वारा सर्वशास्त्रोपकारकमिति तत्तात्पर्यम्। एतच्च पक्षद्वयसाधारणं भाष्यं, पक्षद्वयेऽपि प्रदेशैकवाक्यताया इतः प्रतीतेः। तत्रैतावान्विशेषः। यथोद्देशे परिभाषादेशे सर्वविधिसूत्रबुद्धावात्मभेदं परिकल्प्य तैरेकवाक्यतापरिभाषणम्। तदुक्तं "क्ङिति च" १,१,५ पा० इति सूत्रे कैयटेन। "यथोद्देशे प्रधानान्यात्मसंस्काराय संनिधीयमानानि गुणभेदं प्रयुञ्जत इति"। कार्य्यकाले तु तत्तद्विधिप्रदेशे परिभाषाबुद्ध्यैकतेति। अत्रैकदेशस्थ इत्यनेन तत्र तत्र तत्तद्बुद्धावपि तत्तद्देशस्थत्वं वारयति यथा व्यवहर्तॄणां कार्यार्थमनेकदेशगमनेऽपि न तत्तद्देशीयत्वव्यवहारः किं त्वभिजनदेशीयत्वव्यवहार एव तद्वत्"।

६ संक्षेपे "एष तूद्देशतः प्रोक्तो विभूतेर्विस्तरोमया" गीता "समासकथनमुद्देशः इति सुश्रुतोक्ते ७तन्त्राधिकरणभेदे। उत्कृष्टोदेशः प्रा०स०। ७उत्कृष्टदेशे च "न वने नन्दनोद्देशे न चैत्ररथसंश्रये" रामा०। "अस्ति क्वचिद्वनोद्देशे" हितो० भूरिप्रयोगः ततस्तसिल्। उद्देशादित्याद्यर्थे अव्य०।

उद्देशक पु० उद्+दिश-ण्वुल्। १उपदेशके २उदाहरणवाक्ये च। "अत्रोद्देशक इति" लीला० भूरिप्रयोगः। ३प्रच्छके "उद्देशकालापवदिष्टराशिः" लीला० इष्टकर्म्म शब्दे ९९१पृ० दृश्यम्। "उद्देशेन पूजाभिसन्धिना रोपितः कन्। पूजाद्यभिसन्धिना रोपिते वृक्षादौ "चैत्यमायतने बुद्धविप्रोद्देशकवृक्षयोः" त्रिका० इति केचित् उद्देशशब्देन बहुव्रीहौ कप् इति तु न्याय्यम्।

उद्देश्य त्रि० उद्+दिश-ण्यत्। १अभिसन्धेये यमुद्दिश्य विधेयप्रवृत्तिस्तस्मिन् २अनुवाद्ये। उद्देश्यविधेयभावस्थले "अनुवाद्यमनूक्त्वैव न विधेयमुदीरयेत्" इति नियमात् उद्देश्यवाचकस्य प्राक् प्रयोगः यथा पर्वतो वह्निमान्। वह्निः पर्त्तते इत्यादौ तु वह्नेरेवोद्देश्यत्वं पर्वतवृत्तित्वं तत्र विधेयम्। अतएव "न्यक्कारोह्ययमेव मे यदरयः" इत्यादौ अयंपदस्य उद्देश्यवाचितयादौ प्रयोगौचित्येन परतः प्रयोगात् वाक्यगतविधेयाविमर्षदोष इति समर्थितमालङ्कारिकैः। "वृद्धिरादैच् इति" पा० सूत्रेऽपि तथैव भाष्यकृताङ्गीकृत्य मङ्गलार्थमेव तथाप्रयोग इत्युक्तम् यथा "एतदेकमाचार्य्यस्य मङ्गलार्थं मृष्यताम्। माङ्गलिक आचार्य्योमहतः शास्त्रौघस्य मङ्गलार्थं वृद्धिशब्दमादितः प्रयुङ्क्ते। मङ्गलादीनि च शास्त्राणि प्रथन्ते वीरपुरुषकाणि भवन्त्यायुष्मत्पुरुषाणि च अध्येतारश्च वृद्धियुक्ता यथा स्युरिति। सर्व्वत्रैव हि व्याकरणे पूर्व्वोच्चरितः संज्ञी परोच्चारितः संज्ञेति "अदेङ् गुणः" इति यथेत्यन्तेन। उद्देश्यविधेयभावेनान्वयस्थले विवक्षया उभयलिङ्गवचनानुसारेण प्रयोगः यथा वेदाः प्रमाणं भवति भवन्ति वा। "अमानि तत्तेन निजायशोयुगं द्विफालबद्धाश्चिकुराः शिरःस्थिताः" "मुखदृगोष्ठमरोपि मनोभुवा तदुपमाः कुसुमान्यखिलाः शराः" इति नैषधे उयथैव प्रयोगः। व्युत्पत्तिवादे तु गदाधरेण उद्देश्यवचनानुसारेणैव वचनादिप्रयोग इति महतायासेन व्यवस्थापितं तच्च तत एवावसेयम्। "उद्देश्यप्रतिनिर्देश्यव्यतिरिक्तविषयत्वात्" सा०द०। उद्देश्यमेव प्रतिनिर्द्देश्यम् प्राग् विधेयस्योद्देश्यतया पुनर्निर्देशकर्म्म इत्यर्थः यथा "उदेति सविता ताम्रस्ताम्र एवास्तमेति च" इत्युदाहृतौ प्राक् विधेयस्य ताम्रस्य अस्ततागुणविधानार्थं पुनः प्रतिनिर्देशात् कथितपदत्वं न दोषायेति तदाशयः। तदन्यत्रैव तस्य दोष इति बोध्यम्।

अनुवाद्यता च प्रमाणान्तरसिद्धस्य किञ्चिद्धर्म्मविधानार्थम् पुनरुपन्यास्यता यथा पर्व्वतोवह्निमान् इत्यादौ पर्वतरूपोद्देश्यस्य सिद्धत्वेऽपि वह्निमत्त्वरूपधर्मविधानार्थमुपन्यासः। ततो भावे तल्। उद्देश्यता स्त्री त्व। उद्देश्यत्व न०। विषयताविशेषे सा च अनुमितौ शाब्दबोधे च विशेष्यतारूपा प्रवृत्तौ तु स्वजनकेच्छाविषयत्वरूपा "स्वर्गकामो यजेतेत्यादि" वाक्यजनितेष्टसाधनताज्ञानतः स्वर्गफलोद्देशेनैव यागे प्रवृत्तेः इति स्वर्गस्य तत्रोद्देश्यता एवमन्यत्राप्यूह्यम्। इच्छाविषयत्वे च "अवच्छेदावच्छेदेन साध्यसिद्धेरुद्देश्यत्वे" गदा०। [मितिदोषभेदे

उद्देश्यासिद्धि स्त्री ६त०। अनुमित्सितस्यासिद्धिरूपे अनु-

उद्देहिका स्त्री उन्नतो देहोऽस्य कप् अत इत्त्वम्। कीटभेदे हारा०।

उ(द्यो)द्योत पु० उद्+द्युत-घञ् वा दलोपः। विशिष्टप्रकाशे "त्रिभिर्नेत्रैः कृतोद्द्योतं त्रिभिः सूर्य्यैरिवोदितैः" भा० अनु० १४ अ०। "निरवद्यविद्योद्द्योतेन द्योतितस्तत्त्वतोऽयमर्थः" दायभा० उद्+द्युत-णिच्-अच्। २किरणावलीव्याख्याने ३नागेशकृते काव्यप्रदीपव्याख्याने